

JAHON SAVDO TASHKILOTINING ASOSIY MAQSADLARI, VAZIFALARI VA UNGA A’ZO BO’LISH JARAYONLARI

G’ofirova Gulxayo Ulug’bek qizi

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti 1-kurs magistranti

gofirovagulxayo@gmail.com

[+998939282022](tel:+998939282022)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Jahon savdo tashkilotining (JST) asosiy maqsadlari, vazifalari va unga a’zo bo’lish jarayonlari tahlil qilingan. Tariflar va savdo bo’yicha bosh kelishuv (GATT) va JST ning tarixi ko’rib chiqilgan. JSTning global savdoni tartibga solish, erkin va adolatli savdo muhitini yaratish, savdo nizolarini hal etish kabi asosiy funksiyalari yoritilgan. Shuningdek, tashkilotga a’zo bo’lish uchun davlatlar qanday bosqichlardan o’tishi, bu jarayonda duch keladigan muammolar va JSTga a’zolikning iqtisodiy hamda huquqiy afzalliklari haqida ma’lumot berilgan. Maqolada JSTning xalqaro savdo tizimidagi roli va uning jahon iqtisodiyotiga ta’siri ham tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: GATT, JST, JSTning maqsadi, JSTning vazifalari, JSTga a’zo bo’lish, muzokara raundlar.

I.Kirish

Zamonaviy dunyoda mamlakatlarning boshqa davlatlar bilan iqtisodiy aloqalarini rivojlantirishi, o’zaro qulay savdo sharoitlarini yaratishi va iqtisodiy muammolarni birgalikda hal etishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahon savdo tashkiloti (JST) 164 davlatni o’zida birlashtirib, global tashqi savdoning deyarli 98-99 foizini qamrab olgan holda, jahon iqtisodiy integratsiyasida muhim o’rin egallaydi. 2022-yilda dunyo mamlakatlarining umumiy eksporti 1948-yilga nisbatan 250 barobarga oshgan bo’lib, bu Tariflar va savdo bo’yicha bosh kelishuv (GATT) hamda JST tomonidan yaratilgan qulay savdo sharoitlari natijasi sifatida baholanadi¹⁵.

JSTga a’zo bo’lish uzoq muddatli muzokaralar va muayyan qoidalarga rioya qilishni talab etadigan murakkab jarayondir. Har bir davlatning ushbu tashkilotga qo’shilish tajribasi turlicha bo’lsa-da, ko’plab mamlakatlar uchun umumiy bosqichlar va muammolar mavjud. Ushbu jarayonga muzokaralar, ichki islohotlarni amalga oshirish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni yangi sharoitlarga tayyorlash, texnik yordam olish, o’tish davri talablariga moslashish va himoya choralari qo’llash kabi bosqichlar kiradi. Markaziy Osiyoning markazida joylashgan O’zbekiston uchun JSTga a’zo bo’lish masalasi bugungi kunda dolzarb bo’lib, bu borada iqtisodiyotga, jumladan, qishloq xo’jaligiga ta’sirini o’rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlarda JSTga qo’shilish jarayonining iqtisodiy o’zgarishlarga va mahalliy ishlab chiqaruvchilarga ta’siri tahlil qilinib, mamlakat uchun eng maqbul strategiyalar ishlab chiqilmoqda.

O’zbekiston JSTga a’zo bo’lish jarayonini tezlashtirish hamda ushbu jarayonning salbiy oqibatlarini kamaytirish bo’yicha keng ko’lamli chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning ta’kidlashicha, JST talablariga mos islohotlarni jadallashtirish va ushbu tashkilotga a’zolikni tezroq qo’lga kiritish

¹⁵ Trade negotiations. [Elektron resurs]. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr_e.htm

O‘zbekiston uchun muhim vazifalardan biridir. Hozirgi vaqtda JSTga a‘zo davlatlar bilan muzokaralar olib borilib, milliy qonunchilik JST talablariga muvofiqlashtirilmoqda¹⁶. 2024-yil 13-noyabrda Boku shahrida o‘tkazilgan COP29 konferensiyasi doirasida Prezident Shavkat Mirziyoyev JST bosh direktori Ngozi Okonjo-Iweala bilan uchrashib, O‘zbekistonning JSTga a‘zo bo‘lish jarayoni bo‘yicha amaliy hamkorlik masalalarini muhokama qildi. Uchrashuv davomida milliy qonunchilikni JST normalariga moslashtirish, eksport subsidiyalarini bekor qilish, shuningdek, xalqaro savdo sohasida o‘zbekistonlik mutaxassislarining malakasini oshirish bo‘yicha ishlar olib borilayotgani qayd etildi¹⁷. 2024-yil 5-iyunda esa Toshkentda bo‘lib o‘tgan uchrashuvda JSTga qo‘shilish jarayoni va milliy qonunchilikni JST qoidalariga moslashtirish masalalari ko‘rib chiqildi. Shu bilan birga, JST ko‘magida O‘zbekistonda Savdo siyosati bo‘yicha kompetensiya markazini tashkil etish taklif qilindi¹⁸.

O‘zbekiston JSTga qo‘shilish jarayonini jadallashtirish va iqtisodiyotga integratsiyaning ijobiy ta‘sirini oshirish bo‘yicha bir qator strategik hujjatlar qabul qilgan. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi, “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasi”, “JSTga a‘zo bo‘lish jarayonini jadallashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar” hamda “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” doirasida amalga oshirilayotgan ishlar mazkur tadqiqotning dolzarbligini yanada oshiradi.

II. O‘rganilganlik darajasi

O‘zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga (JST) a‘zo bo‘lishi agrar sektoriga qanday ta‘sir ko‘rsatishi masalasiga bag‘ishlangan fundamental ilmiy tadqiqotlar soni yetarlicha emasligini alohida ta’kidlash lozim. Xalqaro miqyosda J. Mwangi¹⁹, M. Cardwell, F. Smith²⁰, K. Anderson, J. Clapp²¹, A. Strutt²², R. Sharma²³, R. Peters, M. Mashayekhi va I. Taisuke²⁴, A. Kamau²⁵ kabi tadqiqotchilar JST doirasida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining xalqaro savdosiga oid qoidalarni hamda subsidiyalarning

¹⁶ Yangi O‘zbekiston investitsiyalar uchun yanada qulay mamlakatga aylanadi. [Elektron resurs]. URL: <https://president.uz/uz/lists/view/6221>

¹⁷ <https://www.xabar.uz/uz/iqtisodiyot/mirziyoyev-jst-bosh-direktori-bila>

¹⁸ https://www.spot.uz/oz/2024/06/06/wto/?utm_source=chatgpt.com

¹⁹ Mwangi J. Introduction to the WTO agreement on agriculture. // Gender in International Agricultural Trade Agreements: A Kenyan Synopsis. – 2006. – P.25.

²⁰ Cardwell M., Smith F. Renegotiation of the WTO agreement on agriculture: accommodating the new big issues. // International and Comparative Law Quarterly, 62(04)., – 2013. - pp. 865–898. doi:10.1017/s0020589313000341.

²¹ Clapp J. WTO agriculture negotiations: implications for the Global South. // Third World Quarterly 27.4., – 2006. – pp. 563-577.

²² Anderson K., Hoekman B., Strutt A. Agriculture and the WTO: Next Steps. // Review of International Economics. 9(2)., – 2001. – pp.192–214. doi:10.1111/1467-9396.00274

²³ Sharma R. Developing country experience with the WTO agreement on agriculture and negotiating and policy issues. // IATRC Summer Symposium, Vancouver, Canada. – 2002.

²⁴ Peters R., Mashayekhi M., Taisuke I. Legal aspects of trade in agriculture: WTO agreement on agriculture and preferential trade agreements. // Shared harvests: Agriculture, Trade, and Employment. – 2013. – P.73.

²⁵ Kamau A. The Role of agricultural subsidies in the World trade organization (WTO) negotiations. // University Of Nairobi. – 2011.

ushbu savdoga ta'sirini tahlil qilishgan. Hozirgi kunga qadar O'zbekistonlik olimlardan M.Vohidova²⁶, N.Sirojiddinov²⁷, A.Yusupov, J.Normatov²⁸, F.Nazarova va X.Islomxodjaye²⁹, S.Gaziyeva³⁰ kabi olimlar JSTning umumiy qoidalari, JSTning O'zbekiston iqtisodiyotiga, tashqi savdosiga ta'siri hamda mazkur tashkilot doirasidagi tashkiliy-huquqiy jihatlariga oid tadqiqot olib borganlar.

III. Tahlil va natijalar

1947-yilda 23 ta davlat tomonidan imzolangan Tariflar va savdo bo'yicha Bosh kelishuv (GATT) xalqaro savdodagi to'siqlarni kvotalar, tariflar va subsidiyalarni yo'q qilish yoki kamaytirish yo'li bilan kamaytiradigan shartnomadir. Bu Ikkinchi jahon urushidan keyin iqtisodiy tiklanishni kuchaytirishga qaratilgan edi³¹.

GATT urushdan oldingi proteksionizm davrining eng qimmat va nomaqbul xususiyatlarini, ya'ni savdo nazorati va kvotalar kabi miqdoriy savdo to'siqlarini tugatish yoki cheklash qoidalarini shakllantirish uchun yaratilgan.

Shartnoma, shuningdek, davlatlar o'rtasidagi tijoriy nizolarni hakamlik qilish tizimini ta'minladi. Ushbu ramka tarif to'siqlarini kamaytirish bo'yicha bir qator ko'p tomonlama muzokaralar o'tkazish imkonini berdi. GATT urushdan keyingi yillarda muhim muvaffaqiyat sifatida baholandi.

GATTning asosiy yutuqlaridan biri bu kamsitishsiz savdo edi. GATTni imzolagan har bir a'zo boshqa har qanday davlatga teng munosabatda bo'lishi kerak edi. Bu eng qulay davlat tamoyili sifatida tanilgan va u JSTga kiritilgan.

Buning amaliy natijasi shundan iborat ediki, mamlakat ba'zi boshqa mamlakatlar (odatda uning eng muhim savdo hamkorlari) bilan tariflarni pasaytirish bo'yicha muzokaralar olib borganida, xuddi shu chegirma avtomatik ravishda GATTni imzolagan barcha davlatlar uchun qo'llaniladi. Tariflarni pasaytirishdan mahalliy ishlab chiqaruvchilar ayniqsa zarar ko'rsa, davlatlar istisnolar bo'yicha muzokaralar olib borishi mumkin bo'lgan qochish qoidalari mavjud edi³².

²⁶ Vokhidova M. The problems and prospects of uzbekistan's accession to the world trade organisation in the condition of international economic integration. // International Finance and Accounting. – 2018.

²⁷ Сирождидинов Н. Пути интеграции экономики Узбекистана в мировое хозяйство: поиск оптимальных вариантов. //Халқаро муносабатлар, 2020, №3-4, – б. 29-40. // Сираждидинов Н., Закирова С.А., Султанова Г.К., Илхомжонов И., Мингишов Л.У. “Повышение конкурентоспособности экономики Узбекистана в условиях либерализации и углубления экономических реформ”. Монография. – Т.: “Iqtisodiyot”, 2021. – 300 с.

²⁸ Normatov J. Why should Uzbekistan join the WTO? // International Relations: Politics, Economics, Law. 2019.1., – 2019. – pp.70-74.

²⁹ Yusupov A.S. “Tashqi savdoni erkinlashtirish jarayonida milliy eksport raqobatbardoshligini oshirish strategiyasi”. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiya avtoreferati. – T.: – 2023; Nazarova F. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida O'zbekiston agrar sektorini rivojlantirish istiqbollari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiya avtoreferati. – T.: – 2001; Isломxоджееv X.S. O'zbekiston Respublikasining Butunjahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishining tashkiliy-huquqiy jihatlari. Yuridik fanlari doktori (DSc) dissertatsiya avtoreferati. – T.: – 2009.

³⁰ WTO membership is an access for transforming national markets in Uzbekistan. S Gaziyeva - International Journal on Integrated Education, 2019

³¹ World Trade Organization. “ (https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47.pdf)The Text of the General Agreement on Tariffs and Trade (https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47.pdf).” (https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47.pdf)

³² https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/cbt_course_e/c1s6p1_e.htm

GATT 1947-yil apreldan 1993-yil dekabrigacha jami sakkiz raund savdo muzokalarini o‘tkazdi va ularning har biri muhim yutuqlar va natijalarga erishdi. Ko‘pgina davlatlar tariflarni belgilashda ko‘p jihatdan kvotalar o‘rnini bosadigan eng qulay davlat tamoyilini qabul qildilar. Tariflar (kvotalardan afzalroq, ammo savdo to‘sig‘i) o‘z navbatida muzokaralarning ketma-ket bosqichlarida doimiy ravishda qisqartirildi.

Birinchi yig‘ilish Shveysariyaning Jeneva shahrida bo‘lib o‘tdi va unda 23 davlat ishtirok etdi. Ushbu ochilish anjumanida asosiy e‘tibor tariflarga qaratildi. A‘zolar butun dunyo bo‘ylab 10 milliard AQSh dollaridan ortiq savdoga ta‘sir qiluvchi soliq imtiyozlarini o‘rnatdilar.

Uchrashuvlarning ikkinchi seriyasi 1949-yil aprel oyida boshlangan va Frantsiyaning Annesi shahrida bo‘lib o‘tgan. Yana tariflar asosiy mavzu edi. Ikkinchi yig‘ilishda 13 davlat ishtirok etdi va ular tariflarni pasaytiradigan qo‘shimcha 5000 soliq imtiyozlarini amalga oshirdilar.

1950-yil sentyabr oyidan boshlab GATT yig‘ilishlarining uchinchi seriyasi Angliyaning Torquay shahrida bo‘lib o‘tdi. Bu safar 38 davlat ishtirok etdi va 9000 ga yaqin tarif imtiyozlari o‘tdi, bu esa soliq stavkalarini 25% ga qisqartirdi.

Yaponiya birinchi marta GATTga 1956 yilda 25 ta davlat qatori to‘rtinchi yig‘ilishda qo‘shildi.

Uchrashuv Jenevada bo‘lib o‘tdi va qo‘mita yana butun dunyo bo‘ylab tariflarni pasaytirdi, bu safar 2,5 milliard AQSh dollari.

Ushbu uchrashuvlar seriyasi va tariflarni pasaytirish davom etadi, natijada jarayonda yangi GATT qoidalari paydo bo‘ladi. 1964-yilda GATT yirtqich narx siyosatini (demping sifatida tanilgan) cheklash bo‘yicha ishlay boshladi. Keyin 1970-yillarda to‘qimachilikning xalqaro savdosiga oid ko‘p tolali kelishuv (MFA) deb nomlanuvchi kelishuv kuchga kirdi. Keyingi katta voqea 1994-yilda imzolangan kelishuvlar bilan 1986-yildan 1993-yilgacha davom etgan va JSTni yaratgan Urugvay raundi bo‘ldi³³.

O‘rtacha tarif stavkasi 1947-yilda Jenevada Bosh kelishuv imzolanganda taxminan 22% dan Urugvay raundining oxiriga kelib 5% ga tushdi. Yillar o‘tishi bilan a‘zo davlatlar global muammolarni, jumladan, qishloq xo‘jaligidagi nizolarni hal qilish va intellektual mulkni himoya qilish bo‘yicha ishlarni davom ettirdilar³⁴.

Tovarlar savdosi bo‘yicha kengash (tovarlar kengashi deb nomlanadi) endi GATT uchun mas‘uldir va JSTga a‘zo barcha mamlakatlar vakillaridan iborat. Tovarlar kengashi raisi Yangi Zelandiya elchisi Kler Kelli. Kengashda bozorga kirish, qishloq

³³ World Trade Organization. (https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min96_e/chrono.htm)Fiftieth Anniversary of the Multilateral Trading System

³⁴ Cornell Law School, Legal Information Institute. “General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) (https://www.law.cornell.edu/wex/general_agreement_on_tariffs_and_trade_%28gatt%29).”

xo‘jaligi, subsidiyalar va dampingga qarshi choralar kabi mavzularni ko‘rib chiqadigan 10 ta qo‘mita mavjud³⁵.

GATT na rasmiy shartnoma, na xalqaro tashkilot emas, balki hukumatlar o‘rtasidagi kelishuv bo‘lib, ular shartnoma tuzgan tomonlardir. GATT tomonlari Jenevada joylashgan kotibiyatni tashkil etishdi, lekin u, ayniqsa, urushdan keyingi Bretton-Vuds konferentsiyasi - Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki tomonidan yaratilgan xalqaro iqtisodiy institutlar xodimlariga nisbatan kichik bo‘lib qoldi. Savdoni erkinlashtirishga ko‘maklashish missiyasiga asoslanib, GATT xalqaro savdoni tartibga soluvchi asosiy qoidalar va intizomlar to‘plamiga aylandi. GATTning asosiy tamoyillari va moddalari (JSTga o‘tgan) dastlabki 23 a‘zoni, shu jumladan Qo‘shma Shtatlarni sanoat tovarlariga bojlarni pasaytirish va kamsitmasdan tariflarni qo‘llash majburiyatini oldi. eng ko‘p imtiyozli davlat yoki MFN printsiipi³⁶. A‘zolarga bir xil imtiyozlar va imtiyozlarni qo‘llash orqali savdoni liberallashtirishdan olingan iqtisodiy daromadlar oshirildi. Biroq, MFN printsiipidan istisnolarga, shu jumladan a‘zolar o‘rtasidagi barcha savdoni "asosan" qamrab oluvchi GATT/JSTdan tashqari imtiyozli savdo bitimlari va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun o‘zaro bo‘lmagan imtiyozlar uchun ruxsat berildi³⁷. GATT a‘zolari, shuningdek, import uchun "milliy rejim"ni ta‘minlashga kelishib oldilar. boshqa a‘zolar. Misol uchun, mamlakatlar importga nisbatan qattiqroq qoidalarini o‘rnatgan holda, mahalliy mahsulotlar uchun sog‘liq va xavfsizlik qoidalarining bir to‘plamini o‘rnatolmadilar. Garchi GATTning ushbu qoidalar yoki tamoyillarni qo‘llash mexanizmi umuman samarasiz deb hisoblangan bo‘lsa-da, kelishuv tariflar va boshqa savdo to‘siqlarini sezilarli darajada kamaytirishga olib keldi³⁸. GATTning 8 raund savdo muzokaralari sanoatda mahsulotlari 20% -30% dan 4% dan biroz pastroq bo‘ladi va keyinchalik ma‘lum masalalarni hal qilish bo‘yicha shartnomalar tuziladi 47 yillik tarixi davomida jahon savdosining 14 barobar o‘shishiga yordam beradigan tarifsiz to‘siqlar (1-jadval)³⁹. 1994-yilda JSTni tashkil etish bo‘yicha Urugvay raundi yakunlanganda 123 davlat ishtirok etdi va zarar ko‘rgan savdo hajmi qariyb 3,7 trillion dollarni tashkil etdi. Hozirda JSTga 164 ta a‘zo bo‘lib, 2020-yilda savdo aylanmalari 22 trln⁴⁰.

1947-yilda Jenevada bo‘lib o‘tgan birinchi savdo raundida a‘zolar sanoat mahsulotlariga o‘zaro tariflarni 20 foizga pasaytirish to‘g‘risida muzokaralar olib borishdi va keyingi turlarda yana qisqartirishlarni amalga oshirishdi. Tokio raundi 1947-yildan beri o‘zgarmagan savdo qoidalarini isloh qilish bo‘yicha birinchi urinish

³⁵ World Trade Organization. “ (https://www.wto.org/english/thewto_e/secret_e/current_chairs_e.htm)Current WTO Chairpersons(https://www.wto.org/english/thewto_e/secret_e/current_chairs_e.htm).”

(https://www.wto.org/english/thewto_e/secret_e/current_chairs_e.htm)

³⁶ Eng qulay davlat (MFN) rejimi (AQSh tomonidan oddiy savdo munosabatlari deb ham ataladi). Har bir a‘zo davlat birlariga a‘zo davlatlarga hech bo‘lmaganda o‘zining eng ko‘p qulay savdo sherigiga qanday qulaylik yaratishni talab qiladi.

³⁷ GATT Article XXIV. For more information see CRS Report R45198, *U.S. and Global Trade Agreements: Issues for Congress*, by Brock R. Williams.

³⁸ For more detail on perceived shortcomings of GATT dispute settlement, see “Historic development of the WTO dispute settlement system,” https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_settlement_cbt_e/c2s1p1_e.htm.

³⁹ WTO, *World Trade Report 2007*, pp. 201-209.

⁴⁰ WTO, *World Trade Statistical Review 2021*.

bo‘lib, xalqaro savdoni buzishi mumkin bo‘lgan muammolar va siyosatlarni o‘z ichiga oldi. Natijada, Tokio raundi muzokarachilari antidemping, subsidiyalar, standartlar yoki savdodagi texnik to‘siqlar, import litsenziyalari, bojxona bahosi va davlat xaridlari kabi notarif masalalari bilan shug‘ullanuvchi bir qancha ko‘p tomonlama kodlarni o‘rnatdilar⁴¹. Davlatlar ushbu kodlardan qaysi birini tanlashi mumkin edi. asrab olmoqchi edilar. Amerika Qo‘shma Shtatlari barcha kodekslarga rozi bo‘lgan bo‘lsa-da, GATT imzolagan davlatlarning aksariyati, shu jumladan, rivojlanayotgan mamlakatlarning aksariyati kodlarni imzolamaslikni afzal ko‘rdi⁴².

1-jadval.

GATT muzokara raundlarining xulosasi⁴³

Raund (yil: manzil)	Muzokara olib borayotgan davlatlar	Asosiy yutuqlar
1947: Jeneva, Shvetsariya	23	-GATT tashkil etildi -Tarifni taxminan 20% ga kamaytirish kelishildi
1949: Annesi, Fransiya	13	-11 ta yangi shartnoma tuzuvchi tomonlar qo‘shildi -Tarifni taxminan 2%ga kamaytirildi
1950-51: Torquay, Buyuk Britaniya	38	-7 ta yangi shartnoma tuzuvchi tomonlar qo‘shildi -tarifni taxminan 3%ga kamaytirildi
1955-56: Jeneva	26	-tarif 2,5%ga kamaytirildi
1960-61: Jeneva (Dillon)	26	-tarifni taxminan 4%ga kamaytirildi va muzokaralar Yevropaning tashqi tarifini o‘z ichiga oladi
1964-67: Jeneva (Kennedi)	62	-tarif 35%ga kamaytirildi -Antidemping chorolari muhokama qilindi
1973-79: Jeneva (Tokio)	102	-tarif 33%ga kamaytirildi -bir nechta tarifsiz to‘siq kodlari muhokama qilindi, shu jumladan subsidiyalar, bojxona bahosi, standartlar va davlat xaridlari
1986-1994: Jeneva (Urugvay)	123	-123 ta JST nizolarini hal qilishning yangi tizimi yaratildi -qishloq xo‘jaligi, to‘qimachilik va tikuvchilikni liberallashtirildi

⁴¹ WTO, “Pre-WTO legal texts,” https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/prewto_legal_e.htm.

⁴² Douglas A. Irwin, *Free Trade Under Fire*, Princeton University Press, 2009, p. 226.

⁴³ Muallif tomonidan tuzilgan. Manba: Douglas A. Irwin, *Free Trade Under Fire*, p. 225, and Stephen D. Cohen et al., *Fundamentals of U.S. Foreign Trade Policy*, p. 185.

		-qonunlar yangi soxalarga moslashtirildi masalan: xizmatlar, savdoga bog'liq investitsiyalar va intellectual mulk
--	--	---

Muzokaralar uchun sakkiz yil davom etgan (1986-1994) Urugvay raundi eng keng qamrovli GATT raund. Ushbu raund tariflarni yanada pasaytirdi va oldingi muzokarachilardan chetda qolgan sohalarda, xususan, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik va tikuvchilik sanoatida savdoni erkinlashtirdi. Bir qancha kodekslarga o'zgartirishlar kiritildi va barcha a'zolar tomonidan qabul qilingan ko'p tomonlama majburiyatlarga aylantirildi⁴⁴. Shuningdek, u xizmatlar, savdo bilan bog'liq investitsiya choralari va intellektual mulk huquqlari kabi yangi sohalarga qoidalarni kengaytirdi. U har bir a'zoning savdo siyosati va amaliyotini vaqti-vaqti bilan o'rganib chiqadigan savdo siyosatini ko'rib chiqish mexanizmini yaratdi. Shunisi e'tiborga loyiqki, Urugvay raundi JSTni qayta ko'rib chiqilgan va kuchliroq nizolarni hal qilish mexanizmini - AQSh muzokaralarining asosiy maqsadini (matn qutisiga qarang) va uzoq davom etgan muzokaralar davomida qabul qilingan ko'plab yangi savdo shartnomalarini boshqarish bilan shug'ullanadigan huquqiy xalqaro tashkilot sifatida yaratdi. Ko'pincha, Urugvay raundi bitimlari yagona paket yoki yagona majburiyat sifatida qabul qilindi, ya'ni barcha ishtirokchilar va bo'lajak JST a'zolari barcha ko'p tomonlama bitimlarga obuna bo'lishlari shart edi.

JST 1995-yilda GATTdan o'rin oldi. GATTdan farqli o'laroq, JST doimiy tashkilot sifatida yaratilgan. Ammo GATTda bo'lgani kabi, JST Kotibiyati va yordamchi xodimlar xalqaro standartlarga ko'ra kichik va mustaqil kuchga ega emas. Qoidalarni yozish va kelajakda savdoni liberallashtirish bo'yicha muzokaralar olib borish vakolati JSTga emas, balki a'zo mamlakatlarga tegishli. Shunday qilib, JST a'zolar tomonidan boshqariladigan tashkilot deb ataladi⁴⁵.

Jahon savdo tashkiloti ko'p tomonlama savdo tizimining huquqiy va institutlashgan o'zagidir. U ichki savdo qonunchiligi va qoidalarini rivojlantirish va amalga oshirish uslublarini hukumatlarga belgilab, shartnomaviy majburiyat tamoyillarini taqdim qiladi. JSTga 1995-yil yanvarida asos solindi. 1993-yil 15-dekabrda mamlakatlar hukumatlari Urugvay Davrasi bo'yicha muzokaralarni tugatdilar va 1994-yil aprel oyida Marrokkash (Marokko) shahrida erishilgan natijalarni siyosiy qo'llashni ifoda etib, Yakunlovchi xujjatni imzoladilar. 1994-yil 15-apreldagi Marrokkash deklarasiyasida «Urugvay Davrasi natijalari jahon iqtisodiyotini mustahkamlaydi va butun dunyoda savdoni, investitsiyalarni kengaytirib, ishchi kuchi bandligi, daromadlarning o'sishiga olib keladi», deb yozib qo'yilgan. Shu bilan birga

⁴⁴ Four agreements remained “plurilateral,” including on government procurement, bovine meat, civil aircraft and dairy products. See https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm.

⁴⁵ Ibid, p. 239.

u jamoaviy bahslar, muzokaralar va taqdimlash orqali mamlakatlar orasidagi savdo aloqalarini rivojlantiruvchi platforma hisoblanadi⁴⁶

JST 1995-yilda tashkil etilganidan buyon tashkilotga qo‘shilish jarayoni JSTni tashkil etgan kelishuv bo‘lgan Marrakesh bitimining XII moddasida bayon etilgan. A‘zolik shartlari qo‘shilayotgan hukumat va JST a‘zolari tomonidan kelishilgan bo‘lishi kerak.

Hozirda 19 ta hukumat JSTga a‘zo bo‘lish bo‘yicha muzokaralar olib bormoqda. Ulardan oltitasi LDC (Butan, Komor orollari, Ekvatorial Gvineya, Efiopiya, San-Tome va Prinsipi va Sudan).

1995-yildan beri JSTning 36 a‘zosi JSTga kirish bo‘yicha muzokaralar olib borishdi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ro‘yxatidagi dastlabki 48 ta kichik davlatdan 34 tasi JSTga a‘zo. Ulardan to‘qqiztasi 1995-yildan beri a‘zolik shartlarini muhokama qilgan.

Mamlakatimiz zamonaviy dunyoda boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy aloqalarini rivojlantirishi, ular bilan qulay savdo munosabatlarini o‘rnatishi, ko‘plab iqtisodiy muammolarni birgalikda hal qilishi dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Dunyoning 164 mamlakatini birlashtirgan hamda butun dunyo tashqi savdosining 98-99 %i tegishli bo‘lgan Jahon savdo tashkiloti (JST) dunyo mamlakatlarining iqtisodiy integratsiyasida muhim rol o‘ynaydi. Dunyo mamlakatlarining umumiy eksporti 2022-yilda 1948-yilga nisbatan 250 martaga oshgan⁴⁷. Mazkur raqamlar GATT va JSTning mamlakatlar uchun qulay savdo rejimini yaratganligi natijasi hisoblanadi.

Kotibiyatning asosiy roli a‘zolarga JST faoliyati va muzokaralari bo‘yicha texnik va professional yordam ko‘rsatish, global savdo rivojlanishini kuzatish va tahlil qilish hamda vazirlar konferentsiyalarini tashkil etishdan iborat. Kotibiyatning rasmiy vakolati yo‘qligiga qaramay, Bosh direktor global savdo tizimining tarafdori va tez-tez “yumshoq kuch”dan foydalanadi, a‘zolarga konsensus o‘rnatishda yoki boshi berk ko‘chadan chiqishda yordam berishda diplomatik va siyosiy o‘ta og‘irlikka tayanadi – bu so‘nggi yillarda tobora qiyinlashib borayotgan vazifadir. Natijada, ba‘zi kuzatuvchilar Kotibiyat kotibiyati, deb ta’kidlaydilar. takliflarni ishlab chiqish va yangi qoidalarni ilgari surish uchun ko‘proq vakolat berilishi kerak⁴⁸.

JST doirasida qarorlar a‘zolarining konsensusi bilan qabul qilinadi, garchi ko‘pchilik ovoz berish mumkin bo‘lsa ham. cheklangan sharoitlarda foydalanish mumkin. JSTning eng yuqori darajadagi organi vazirlar konferentsiyasidir.

Har bir a‘zo davlatning siyosiy vakillari (savdo vazirlari) organi hisoblanadi. Bosh kengash kundalik faoliyatni nazorat qiluvchi organ bo‘lib, u har bir a‘zo davlat vakillaridan iborat. Ko‘pgina boshqa kengashlar va qo‘mitalar alohida masalalar bilan shug‘ullanadi va bu organlarning a‘zolari ham milliy vakillardir.

Tashkilotga a‘zo bo‘lishning ijobiy jihatlari quyidagilar:

⁴⁶ «ВТО, Торговля будущего» ВТО Секретариат, 1995.

⁴⁷ Trade negotiations. [Elektron resurs]. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr_e.htm (22.12.2024)

⁴⁸ Doug Palmer, “U.S. dismisses ‘invalid’ WTO Appellate Body ruling,” *Politico Pro Trade*, April 23, 2020.

1. iqtisodiy manfaat eng avvalo o‘zaro mahsulot ayriboshlash yo‘lidagi to‘siqlarni olib tashlashga sharoit yaratadi;

2. mamlakatdagi ijtimoiy va siyosiy vaziyatga iqtisodiy nizolar tinch yo‘l bilan hal etilishi evaziga ijobiy ta‘sir qiladi;

3. aholi turmush darajasini yaxshilanishiga turtki beradi, insonlarga sifatli mahsulot iste‘mol qilish imkonini yaratadi;

4. liberal savdo mamlakat va alohida vatandoshlarning daromadlarini oshiradi;

5. mehnat bandligi sohasida ijobiy ta‘sir qiladi;

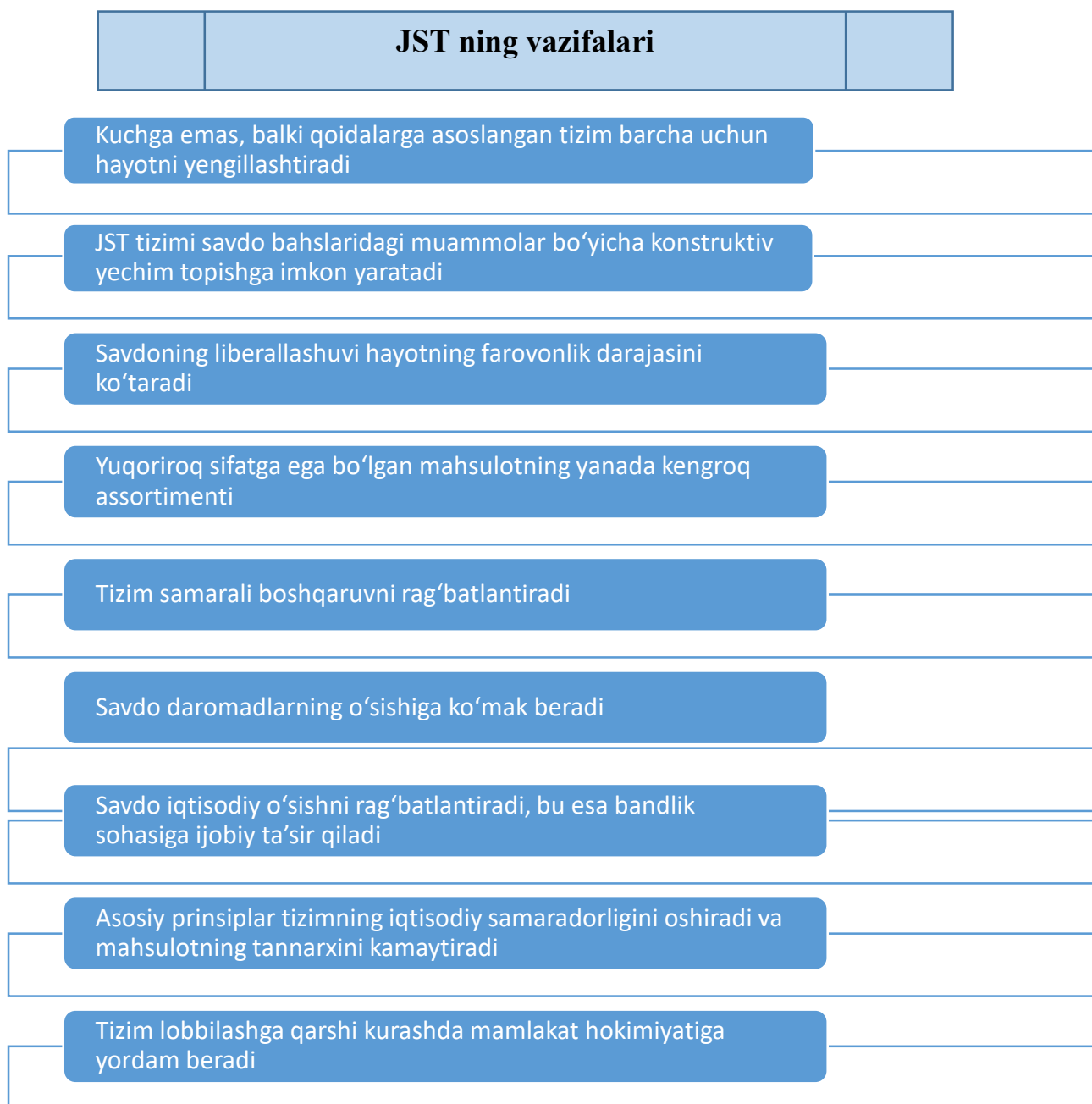
6. savdo sohasidagi ortiqcha xarajatni kamaytiradi;

7. iste‘molchilar uchun tanlash imkoni berib, eksport qilinayotgan mahsulotlar hisobiga milliy mahsulotlar tannarxini tushirishga xizmat qiladi;

8. milliy ishlab chiqarish hajmini oshiradi, budjetga pul tushumlarini ko‘paytiradi;

9. tovar ayriboshlanishi texnologiyalar rivojiga hissa qo‘shadi.

Umuman olganda, JST uchta keng funktsiyaga ega: savdo tizimining qoidalari va intizomini boshqarish; muzokaralar orqali yangi qoidalarni belgilash; va a'zo davlatlar o‘rtasidagi nizolarni hal qilish.

1-rasm. JST ning vazifalari⁴⁹.

Jahon savdo tashkilotining (JST) oliy organi bo'lmish Vazirlar Konferensiyasi barcha a'zo mamlakatlar ishtirokida kamida har ikki yilda bir marotaba o'tkaziladi. Joriy faoliyatni yuritish va boshqarish esa Bosh kengash, tovarlar savdosi bo'yicha kengash, xizmatlar savdosi bo'yicha kengash, intellektual mulk huquqlari bo'yicha kengash, sekretariat hamda doimiy qo'mitalar tomonidan amalga oshiriladi. JSTning asosiy vazifasi a'zo davlatlarning o'zaro manfaatlarini himoya qilish bo'lib, bu jarayon bojxona imtiyozlari, savdo to'siqlarini bartaraf etish va boshqa mexanizmlar orqali

⁴⁹ Muallif tomonidan qilingan.

Manba: Trade Profiles 2023// https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles23_e.htm.

ta'minlanadi. JST qoidalariga muvofiq, tashkilotga a'zo davlatlar nafaqat belgilangan talablarni bajarishi, balki savdo sohasida boshqa a'zolarga imkon qadar qulay shart-sharoit yaratishi lozim. Buning natijasida, boj tariflari pasaytiriladi, shuningdek, mamlakat ichki bozori xorijiy kompaniyalar uchun ochiq bo'lish majburiyatini oladi.

Bugungi kunda 164 ta davlat JSTga to'liq a'zo maqomiga ega. Rossiya, O'zbekiston va Qozog'iston esa tashkilotda kuzatuvchi sifatida ishtirok etib, 1992-1993 yillarda a'zolik uchun ariza bergan. 2021-yil fevral oyida Nigeriyalik iqtisodchi Ngozi Okonjo-Iveala JST bosh direktori etib tayinlandi. U tashkilot tarixida ushbu lavozimni egallagan ilk ayol rahbardir. JSTga a'zo bo'lish mamlakatlarga iqtisodiy jihatdan foyda keltiradi, chunki bu xalqaro savdo sharoitlarini yaxshilash va iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish imkonini beradi.

IV. Xulosa va takliflar

Jahon savdo tashkiloti (JST) xalqaro savdo tizimini tartibga soluvchi muhim tashkilot bo'lib, uning faoliyati mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirishga xizmat qiladi. JST orqali davlatlar o'zaro boj to'siqlarini kamaytirish, savdoni liberallashtirish hamda mahsulotlar va xizmatlarning erkin harakatlanishini ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Tarixiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, JSTga a'zo bo'lgan davlatlar o'z iqtisodiy rivojlanish darajasini oshirish, xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish hamda investitsiyalarni jalb qilishda sezilarli yutuqlarga erishgan.

Mamlakatimiz uchun JSTga a'zo bo'lish strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki JSTga qo'shilish:

- Mahsulot va xizmatlar eksportini oshirish imkonini yaratadi;
- Mamlakat ichkarisida raqobatni rivojlantirib, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni sifatli mahsulot ishlab chiqarishga undaydi;
- Chegaralararo savdo jarayonlarini soddalashtirishga xizmat qiladi;
- Tashqi investitsiyalar oqimini kuchaytiradi va iqtisodiy barqarorlikni oshiradi.

Biroq JSTga a'zolik ba'zi muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, milliy ishlab chiqaruvchilarga qo'yiladigan xalqaro standartlar talablariga moslashish, raqobatbardoshlikni oshirish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan ayrim sohalarning erkin bozorga moslashishi kabi jarayonlar izchil islohotlarni talab qiladi.

JST talablariga muvofiq ichki iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish, ishlab chiqaruvchilarni xalqaro standartlarga moslashishiga yordam berish lozim.

JST doirasida mamlakat manfaatlarini himoya qilish va qulay savdo shartlarini ta'minlash uchun xalqaro muzokaralarda faol ishtirok etish zarur.

JSTga a'zolik sharoitida mahalliy kompaniyalarga innovatsion texnologiyalar joriy etishda yordam berish va ularni xorijiy bozorlarga chiqishga tayyorlash kerak.

JST qoidalari va milliy qonunchilikni uyg'unlashtirish orqali savdo faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazani mustahkamlash zarur.

Umuman olganda, JSTga qo‘shilish mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Biroq ushbu jarayondan maksimal darajada foyda olish uchun islohotlarni tizimli ravishda olib borish hamda mahalliy biznes va ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

V. Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. GATT Article XXIV. For more information see CRS Report R45198, *U.S. and Global Trade Agreements: Issues for Congress*, by Brock R. Williams.
2. WTO, *World Trade Report 2007*.
3. WTO, *World Trade Statistical Review 2021*.
4. Muallif tomonidan tuzilgan. Manba: Douglas A. Irwin, *Free Trade Under Fire*, and Stephen D. Cohen et al., *Fundamentals of U.S. Foreign Trade Policy*.
5. Douglas A. Irwin, *Free Trade Under Fire*, Princeton University Press, 2009.
6. «ВТО, Торговля будущего» ВТО Секретариат, 1995.
7. Doug Palmer, “U.S. dismisses ‘invalid’ WTO Appellate Body ruling,” *Politico Pro Trade*, April 23, 2020.
8. https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/cbt_course_e/c1s6p1_e.htm
9. Trade Profiles 2023//
https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles23_e.htm.
10. World Trade Organization.
“(https://www.wto.org/english/theWTO_e/minist_e/min96_e/chrono.htm)Fiftieth Anniversary of the Multilateral Trading System
11. Cornell Law School, Legal Information Institute.
(https://www.law.cornell.edu/wex/general_agreement_on_tariffs_and_trade_%28gatt%29)General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).
- 12.(https://www.law.cornell.edu/wex/general_agreement_on_tariffs_and_trade_%28gatt%29).”
- 13.(https://www.law.cornell.edu/wex/general_agreement_on_tariffs_and_trade_%28gatt%29)
14. World Trade Organization.
(https://www.wto.org/english/thewto_e/secre_e/current_chairs_e.htm)**Current** WTO Chairpersons
(https://www.wto.org/english/thewto_e/secre_e/current_chairs_e.htm)
15. Trade negotiations. [Elektron resurs].URL:
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr_e.htm
(22.12.2024)
16. Trade Profiles 2023//
https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles23_e.htm.
17. For more detail on perceived shortcomings of GATT dispute settlement, see “Historic development of the WTO dispute settlement system,”
https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/disp_settlement_cbt_e/c2s1p1_e.htm.